

МОРАЛЬНА (НЕМАЙНОВА) ШКОДА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ТУГОВА Юлія Віталіївна - аспірант, викладач кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2318-3295>

УДК 347.511

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.20>

Стаття присвячена аналізу інституту моральної (немайнової) шкоди в цивільному праві України. Розглянуто еволюцію регулювання від ЦК УРСР 1963 р. до чинного ЦК України та проекту Цивільного кодексу (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р. Зазначено, що відсутність легального визначення моральної шкоди є виправданою. Досліджено оціночну природу та критерії моральної шкоди, які встановлюються в чинному законодавстві і їх взаємозв'язок із цифровізацією.

Визначено, що законодавець намагається підкреслити наявність декількох складових моральної шкоди: не лише фактичних страждань, а й урахування погіршення або позбавлення спроможностей. Встановлено, що зарубіжна практика виходить із розкриття наявних критеріїв моральної шкоди через нові її прояви, тобто не лише через фізіологічні особливості, але й через втрати, яких фізична особа зазнала через завдання їй фізичних чи душевних страждань або юридична особа зазнала через порушення її права на недоторканність ділової репутації.

Досліджено вплив цифровізації на нові форми моральної шкоди (кібербулінг, deepfake, порушення приватності) та необхідність розширення критеріїв компенсації. Окремо висвітлено спадкування права на компенсацію, судову практику Верховного Суду щодо стягнення з держави-агресора та фізики проекту № 14394, зокрема розширення переліку обставин звернення за компенсацією моральної шкоди, впровадження оціночних категорій

«моральність», «доброзвичай», що позитивно впливає на динаміку досліджуваних правовідносин.

Зазначено, що розширення може призвести до непередбачуваності судової практики, оскільки суди отримують широку можливість трактувати порушення «етичних стандартів» як підставу для стягнення компенсації, що суперечить принципу правової визначеності та європейським стандартам захисту прав людини.

Ключові слова: моральна (немайнова) шкода, відшкодування, компенсація, відповідальність, фізична особа, юридична особа, ділова репутація, рекодифікація, цифровізація, приватність.

Наукова новизна полягає в комплексному порівнянні положень чинного ЦК та проекту, уточненні впливу цифровізації, обґрунтуванні потреби в доктринальних рекомендаціях для уніфікації практики та пропозиціях щодо доопрацювання проекту для забезпечення балансу між захистом особистих прав і правовою визначеністю.

Постановка проблеми

У контексті стрімкої цифровізації суспільних відносин прояви моральної (немайнової) шкоди набувають нових форм, пов'язаних із порушенням приватності, поширенням персональних даних, кібербулінгом, дифамацією в мережі Інтернет та незаконним використанням інформаційних технологій. Згідно з сучасними дослі-

дженнями, моральна шкода в цифровому середовищі часто проявляється виключно у психічних стражданнях та переживаннях, які за інтенсивністю не поступаються фізичному болю чи душевним стражданням у «традиційному» розумінні. Такі порушення особистих немайнових прав (право на повагу до гідності, честі, недоторканність приватного життя, таємницю кореспонденції тощо) призводять до тривалого емоційного стресу, тривожності, депресії, соціальної ізоляції та погіршення якості життя. Категорія «моральна шкода» не є новою в категоріально-понятійному апараті цивілістів. Проте, з часом вона набирає все більшої ваги в охороні та захисті прав осіб – суб'єктів цивільних правовідносин.

Стан дослідження проблеми

Питанням дослідження та визначення моральної шкоди займалися чимало вітчизняних учених. Зокрема, питанням дослідження та визначення моральної шкоди займалися чимало вітчизняних учених. Зокрема, значний внесок у розроблення теоретичних засад інституту відшкодування моральної (немайнової) шкоди зробили В. П. Паліюк, С. І. Шимон, Р. О. Стефанчук, С. Б. Булеца та інші. Так, В. П. Паліюк детально дослідив умови відшкодування моральної шкоди, запропонував систему загальних і спеціальних критеріїв її оцінки та обґрунтував презумпцію моральної шкоди в окремих випадках правопорушень [1]. С. І. Шимон, у свою чергу, розглянула відшкодування моральної (немайнової) шкоди як самостійний спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав [2]. Р. О. Стефанчук проаналізував методику компенсації моральної шкоди та обґрунтував необхідність доктринальних підходів для забезпечення єдності судової практики [3].

Метою дослідження є комплексний аналіз правового регулювання моральної (немайнової) шкоди в цивільному праві України, виявлення проблем її відшкодування за чинним законодавством та проектом Цивільного кодексу (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 року, а також розробка пропозицій щодо вдосконален-

ня механізму компенсації з урахуванням сучасних викликів цифровізації суспільних відносин.

Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні порівняльно-правового дослідження положень чинного Цивільного кодексу України та проекту Цивільного кодексу (Кодексу права приватного) (далі – проект ЦК України), внесеного до Верховної Ради України 22.01.2026 року, щодо інституту моральної (немайнової) шкоди, а також вивчено вплив цифровізації на суб'єктивні прояви моральної шкоди та необхідність розширення критеріїв її компенсації.

Виклад основного матеріалу

Загальні положення про моральну шкоду містяться в цивільному законодавстві України. Відтак, у ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) вказано на можливість особи звернення до суду за відшкодування моральної шкоди [4]. Варто вказати, що сьогодні моральна шкода є відправною точкою захисту особистісної сфери осіб. У зв'язку з тим, що цифровізація часто вимагає надання різноманітної приватної інформації, у тому числі, персональних даних, вони піддаються обробці та автоматично стають доступними певному колу осіб, що є ризиком для їх незаконного поширення.

Можна погодитися з позицією, що легальної дефініції моральної шкоди в законодавстві немає. Це є правильно і пов'язано з неможливістю чіткого визначення такого оціночного поняття, що справедливо визнається багатьма вченими, тому в ст. 23 ЦК України законодавець визначив лише способи прояву такої шкоди. При цьому будь-яке легальне визначення було б неповним, так як неможливо виділити в понятті універсальні, визначальні, родові риси, які були б характерними для нього в цілому [5]. Таке твердження є цілком виправданим, оскільки у зв'язку з розвитком суспільних відносин, переходу до цифровізації всіх сфер життєдіяльності, вразливістю через це особистого простору та неможливістю збереження в повному обсязі приватної інфор-

мації, визначені у ст. 23 ЦК України критерії лише відображають ймовірні порушення. Якщо розглянути поодиночі кожен з них, то з цього може випливати чимало дій чи бездіяльності осіб, оскільки моральна (немайнова) є більш суб'єктивною, так би мовити, оціночною та більш відкритою для різного визначення, ніж майнова шкода.

Згідно з ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [4]. Варто вказати, що вказані критерії продубльовані у ст. 26 проєкті ЦК України, внесенного до Верховної Ради 22.01.2026 року [6].

Інститут компенсації моральної (немайнової) шкоди навряд чи можна відносити до новел цивільного законодавства. Його законодавче закріплення тією чи іншою мірою мало місце навіть задовго до новітнього етапу розвитку цивільного законодавства [3, с. 238]. Зокрема у ст. 6 Цивільного кодексу УРСР 1963 року (далі – ЦК 1963 року) з'являється можливість захисту цивільних прав шляхом звернення до судових органів за компенсацією моральної шкоди. Ба більше, у ст. 440-1 ЦК 1963 року вказано, що моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину або організації діяннями іншої особи, яка порушила їх законні права, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини. Моральна шкода відшкодовується в грошовій або іншій матеріальній формі за рішенням суду незалежно від відшкодування майнової шкоди [7].

Варто також підкреслити, що і в ЦК 1963 року, і в чинному ЦК України та в проєкті ЦК України № 14394 від 20.01.2026 містяться схожі положення щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди.

Трансформація відбувається щодо фіксованої суми, оскільки в першому ЦК розмір мав перевищувати п'ять мінімальних розмірів заробітних плат. Разом з тим, чинний Закон робить вказівку на дотримання вимог розумності і справедливості, що підтримується і в проєкті ЦК.

Водночас, у проєкті ЦК наголошується на тому, що розмір грошової компенсації моральної шкоди визначає суд залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення спроможностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, рівня втрати працездатності, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для компенсації, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення [6]. З цього слідує, що вітчизняна цивілістика буде можливість відшкодування шкоди ще за часів радянської практики і дотримується принципу вини в цьому контексті. А також вищевказане означає, що законодавець намагається підкреслити наявність декількох складових моральної шкоди: не лише фактичних страждань, а й ураховуючи погіршення або позбавлення спроможностей, а також порушення права на недоторканність ділової репутації юридичної особи.

Чудовим прикладом є пояснення зарубіжних практиків щодо того, як розуміється завдання моральної шкоди і її прояви. Зокрема, це біль та страждання, яких зазнав позивач як прямого наслідку інциденту; емоційний стрес, такий як депресія або тривога, що виник внаслідок інциденту; погіршення якості життя, що означає довгострокове зниження якості життя через травми; погіршення стосунків, коли травма негативно впливає на стосунки позивача з родиною, друзями тощо; психічні порушення, якщо інцидент негативно впливає на розумові здібності позивача; фізичні порушення, які можуть застосовуватися, якщо фізичні здібності позивача зменшені внаслідок травм; втрата майбутнього заробітку – якщо травми впливають на майбутню працездатність; практично всі справи про тілесні ушкодження, окрім відшкодування майнової шкоди стосуються також

і компенсації моральної шкоди [8]. Таким чином, критерії визначення прояву моральної шкоди розкриваються по-різному, зважаючи на обставини та охоплюють чимало правовідносин та стосуються не лише суто психологічної сфери, а й відсутність спроможностей. Варто хоча б згадати про завдання моральної шкоди юридичній особі, що не має нічого спільного із фізіологічними особливостями, проте зменшення розміру ділової репутації чи погіршення доброго імені вважається проявами завдання моральної шкоди організацій.

Ідея формування методики відшкодування моральної шкоди на основі судової практики є доволі цікавою, однак малореалістичною, принаймні, сьогодні. На наше переконання, для того, щоб ми мали можливість дійти до такого формату, коли розмір компенсації моральної шкоди враховуватиме правові позиції судових органів, ми повинні все ж таки сумісно напрацювати систему критеріїв та коефіцієнтів, які ляжуть в основу єдності та сталості судової практики, а також запропонувати бодай перші фундаментальні доктринальні підходи, які були б сприйняті практикою [3, с. 247].

Проект ЦК України №14394 від 22.01.2026 року викликав значну дискусію серед правозахисників та цивілістів через суттєве розширення сфер застосування компенсації моральної шкоди. Зокрема, у ст. 1488 проекту ЦК України передбачено, що особа, яка відмовилася від укладення шлюбу після заручин, зобов'язана відшкодувати другій стороні не лише витрати на підготовку до весілля, а й моральну шкоду, якщо відмова не зумовлена протиправною чи аморальною поведінкою [6]. Такий підхід, на думку критиків, вводить елементи морального тиску на добровільність шлюбу, потенційно перетворюючи заручини на фінансову пастку, особливо для осіб, які виходять з токсичних стосунків.

Окремої уваги заслуговує впровадження в проекті оціночних категорій «доброчесність», «моральність» та «доброзвичай» як базових засад цивільних правовідносин без чітких критеріїв застосування. Це створює передумови для вибіркового правозас-

тосування та визнання правочинів недійсними на підставі суб'єктивних моральних оцінок. У контексті компенсації моральної шкоди таке розширення може призвести до непередбачуваності судової практики, оскільки суди отримають широку можливість трактувати порушення «етичних стандартів» як підставу для стягнення компенсації, що суперечить принципу правової визначеності та європейським стандартам захисту прав людини.

Визначення розміру компенсації моральної шкоди залишається оціночним і залежить від принципу розумності та справедливості (ч. 3 ст. 23 ЦК України). Судова практика Верховного Суду неодноразово підкреслювала, що розмір компенсації не може бути формалізованим, оскільки моральна шкода є суб'єктивною категорією. Водночас відсутність єдиних орієнтирів призводить до значної варіативності рішень у подібних справах [9].

Окремим питанням, яке заслуговує на увагу, є спадкування права на компенсацію моральної шкоди. Проект ЦК України деталізує у Книзі сьомій «Спадкове право», що до спадкоємців переходить право на компенсацію моральної шкоди, присудженої судом спадкодавцеві за життя (аналогічно ч. 3 ст. 1230 чинного ЦК України). Водночас, право на відшкодування шкоди, пов'язаної з каліцтвом чи ушкодженням здоров'я, не входить до спадщини, оскільки нерозривно пов'язане з особою спадкодавця. Такий підхід узгоджується з практикою ВС, де підкреслюється, що спадкоємець може вимагати стягнення вже присудженої компенсації, але не нового завдання моральної шкоди, якщо вона не була визнана за життя спадкодавця.

Сучасна цифрова трансформація суспільства зумовлює нові прояви моральної шкоди, зокрема через використання технологій deepfake, кібербулінг та штучно створений контент, що дискредитує особу. Дослідження 2025 року обґрунтовує необхідність розмежування захисту даних, конфіденційності та ідентичності, оскільки психічні страждання від цифрових порушень (переслідування через інформаційні технології, поширення фальсифікованих

відео) за інтенсивністю не поступаються традиційним формам. Автор пропонує доповнити ч. 2 ст. 23 ЦК України новим пунктом про душевні та психічні страждання від протиправної поведінки за допомогою інформаційних технологій, що забезпечить компенсацію на загальних підставах без доведення фізичного болю [10]. Цю позицію можна сміливо підтримати, оскільки сьогодні віртуальне середовище спричиняє почуття незахищеності та залежності через надання приватної інформації, яка стає інструментом зловживання.

Висновки

Проведене дослідження свідчить, що інститут компенсації моральної (немайнової) шкоди в цивільному праві України є усталеним механізмом захисту особистих немайнових прав, який еволюціонував від радянського періоду до сучасності, зберігаючи основні положення, зокрема, які стосуються принципу вини як загальне правило та передбачаючи винятки (джерела підвищеної небезпеки, незаконні дії держави тощо). Разом з тим, у зв'язку з динамікою суспільних відносин, цифровізацією усіх сфер життєдіяльності та появою нових загроз віртуального світу, законодавець вносить певні корективи, зважаючи не лише на приватну сферу, але й на те, що за собою тягне кожне порушення – погіршення чи зникнення спроможності, зниження працездатності тощо. Варто також звернути увагу на правопорушення, які виникають у зв'язку з інтеграцією особи у віртуальний світ, оскільки такі посягання є новими проявами і складно корелюються з наявними в законодавстві критеріями моральної шкоди.

Література

1. Палюк В.П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2000. 18 с.
2. Шимон С. І. Немайна (моральна) шкода юридичної особи: поняття і компенсація. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 34-38

3. Стефанчук Р. О. Методика компенсації моральної шкоди. *Право України*. 2019. № 1. С. 237-255.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Відшкодування моральної шкоди: деякі особливості розгляду цивільних справ. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Lyspenyk.pdf

6. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394 від 22.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>

7. Цивільний кодекс Української РСР №1540-VI від 18.07.1963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

8. What Are Pecuniary and Non-Pecuniary Damages? Auger Hollingsworth Accident & Injury Lawyers. URL: <https://ahinjurylaw.com/what-are-pecuniary-and-non-pecuniary-damages/#non-pecuniary>

9. Лідовець Р. Окремі аспекти відшкодування моральної шкоди. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Vidshkoduv_mor_skodi.pdf

10. Булеца С. Б. Відшкодування моральної шкоди в разі захисту особистих немайнових прав особи в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 144-150.

Tutova Yu.

MORAL (NON-PROPERTY) DAMAGE IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the institution of moral (non-property) damage in civil law of Ukraine. It examines the evolution of regulation from the Civil Code of the Ukrainian SSR of 1963 to the current Civil Code of Ukraine and the draft Civil Code (Code of Private Law) No. 14394 of 22 January 2026. It is noted that the absence of a legal definition of moral damage is justified. The evaluative nature and criteria of moral damage established in the current legislation and their interconnection with digitalisation are examined.

It is determined that the legislator attempts to emphasise the presence of several components of moral damage: not only actual suffering, but also taking into account the deterioration or deprivation of abilities. It has been established that foreign practice is based on the disclosure of existing criteria for moral damage through its new manifestations, i.e. not only through physiological characteristics, but also through losses suffered by a natural person due to physical or mental suffering inflicted on them or by a legal entity due to a violation of its right to the inviolability of its business reputation.

The impact of digitalisation on new forms of moral damage (cyberbullying, deepfakes, privacy violations) and the need to expand the criteria for compensation have been studied.

Separate attention is paid to the inheritance of the right to compensation, the Supreme

Court's case law on recovery from the aggressor state, and the risks of draft law No. 14394, in particular the expansion of the list of circumstances for claiming compensation for moral damage, the introduction of the assessment categories 'morality' and 'good manners', which has a positive impact on the dynamics of the legal relations under study.

It is noted that the expansion may lead to unpredictability in judicial practice, as courts will have broad discretion to interpret violations of 'ethical standards' as grounds for compensation, which contradicts the principle of legal certainty and European standards of human rights protection.

Keywords: moral (non-pecuniary) damage, reimbursement, compensation, liability, natural person, legal entity, business reputation, recodification, digitisation, privacy.